

УДК 371.134 (37.046)

ПОШУКОВО-ДОСЛІДНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Поліщук Віра Аркадіївна
м.Тернопіль

У статті розкрито досвід роботи викладачів кафедри соціальної роботи інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка щодо впровадження інноваційних технологій навчання майбутніх соціальних працівників. Проаналізовано технологію побудови процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на основі їх залучення до активної пошуково-дослідної діяльності з використанням їх власного життєвого досвіду.

Ключові слова: соціальний працівник, процес навчання, процес професійної підготовки, інноваційні технології навчання, готовність до професійної діяльності, пошуково-дослідна діяльність, власний життєвий досвід.

Сучасний кризовий стан українського суспільства призвів до загострення наявних раніше і породив багато нових соціальних проблем. У суспільстві зростає потреба у відповідних службах соціальної підтримки людей. Одночасно життя актуалізує проблему наявності якісно нових фахівців, професійно й особистісно готових до діяльності у соціальній сфері. Проблема всебічного осмислення й оптимізації стратегії соціальної освіти, пошуку ефективних технологій підготовки відповідних фахівців набула в Україні в сучасних умовах особливого значення.

Впровадження сучасних освітніх технологій у вищих навчальних закладах переслідує ціль формування високопрофесійних, конкурентоздатних фахівців, належним чином підготовлених до діяльності у реаліях соціального життя і здатних творчо вирішувати професійні завдання.

Розвиток ідеї пошуково-дослідних технологій навчання пов'язаний з іменем Д. Дьюї. Дидактичним пошукам цього напрямку властива орієнтація на тісний зв'язок навчання з безпосередніми життєвими потребами, інтересами і досвідом студентів. У ході історичного розвитку цей підхід реалізовувався у таких двох площинах: перший – пошуковий підхід практичної, пізнавально-прикладної орієнтації; другий – пошуковий підхід, в рамках якого навчальний процес будувався як пошук нових теоретичних знань, нових пізнавальних орієнтирів.

Вважаємо за доцільне зазначити, що протягом останніх десятиліть у зарубіжній педагогіці навчальний процес у вищій школі все більше зорієнтований на самостійний пошук студентами нових знань, нових пізнавальних орієнтирів високого рівня складності (Е. Де Боно, Д. Брунер, Е. Де Кортте, Д. Мезироу, М. Ноулз, Х. Таба, Д. Шваб та ін.). Тобто процес навчального дослідження стає визначальним в осмисленні концептуальних підходів та їх реалізації у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців [1, с. 18].

Важливим напрямом дидактичних пошуків професорсько-викладацького складу кафедри соціальної роботи інституту педагогіки і психології викладачів Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка є впровадження технологій навчання, які допомагають формувати у студентів позицію активних учасників навчального процесу. Як свідчать результати досліджень, такий підхід веде до зміни характеру взаємодії між учасниками навчального процесу.

Досвід організації проблемного, пошукового навчання на громадському та світовій педагогіці на протязі багатьох десятиліть. На початку 60-х рр. XX ст. група вчених під керівництвом відомого американського психолога А. Осборна на основі проведених ними досліджень обґрунтувала узагальнені етапи побудови навчання на основі постановки і вирішення проблем:

– постановка проблеми, пошук її формулювання з різних то-

чок зору;

- пошук фактів для кращого розуміння проблеми, можливостей її вирішення;
- пошук ідей; їх оцінка відтермінується до моменту, поки вони не обґрунтовані вказані і не сформульовані студентами;
- пошук рішення, при якому висловлені ідеї піддаються аналізу, оцінці; для втілення, розробки обираються кращі з них;
- визнання знайденого рішення оточуючими.

Вважаємо, що у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери особливо важливе значення має заключний етап, який означає принципову необхідність організації соціально-психологічної контексту навчального процесу, оскільки створення ситуації «визнання оточуючими», зазвичай, є результатом спеціальної організації комунікативно-ділової діяльності.

Зауважимо, що у вітчизняній педагогічній науці і практиці достатньо поширеною є думка про те, що опора навчання на безпосередній досвід, інтереси і потреби студентів приводить до послаблення теоретичної підготовки студентів. На основі реального досвіду впровадження в процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників технологій постановки і вирішення реальних проблем наслідуються висловити думку про недостатню аргументованість такої думки. Проілюструємо це на конкретному прикладі постановки і дослідження реальної навчальної проблеми з курсу «Теорія і практика соціальної роботи»: Визначення актуальних соціально-педагогічних проблем регіону.

Постановка проблеми. Загальновідомими є факт, що соціальні проблеми регіону можна визначити на основі певних соціальних показників. Найбільш вагомими серед яких є: економічний добробут (життєвий рівень, дохід на душу населення і зайнятість населення); стан здоров'я населення регіону (фізичного і психічного); можливості отримання освіти; життєве середовище (житлові умови, екологічні характеристики повітря і води, способи і традиції життєдіяльності); рівень громадського порядку; соціальна активність (чи пасивність) громадян, громад. Груп, об'єднань; кількість і якість закладів сфери дозвілля і відпочинку (способи і традиції організації дозвілля). Враховуючи подані вище міркування, наскрізне питання проблеми можна сформулювати наступним чином: «Які найбільш значущі соціальні проблеми притаманні конкретному регіону і які можливі шляхи їх вирішення?»

Види навчальної діяльності. Вирішення проблеми доцільно розпочинати із постановки перед студентами такого завдання: назвати і проаналізувати негативні соціальні явища, притаманні конкретному регіону (селу, місту, району чи регіону в цілому). Обговорення можна провести методом мозгового штурму, коли студенти називають негативні соціально-педагогічні явища, не конкретизуючи їх. Усі думки та висловлювання мають чітко фіксуватися. Далі доцільно із числа студентів створити експертну комісію, яка систематизує окреслені соціально-педагогічні негаразди, залежно від соціально-економічних чинників, категорій населення та причин їх виникнення. При цьому варто визначити актуальність цих проблем у різних районах регіону (виходячи із місця проживання студентів та їх обізнаності з ситуацією).

Після цього із числа студентів створюються нові експертні комісії, які детально вивчають кожну із виокремлених груп проблем. Наприклад, комісія, що вивчає проблему девіацій, девіантної поведінки (наркоманії, токсикоманії, проституції, правопорушень, злочинності, суїциду і т. п.) може розглянути причини

виникнення цих девіацій у поведінці і спробувати дати відповідь на такі питання: представники яких соціальних верств населення найбільш часто потрапляють до числа груп тих чи інших девіантів? Що слугує цьому причиною? У яких районах регіону спостерігається значне підвищення чисельності таких громадян? Які категорії населення найбільш ймовірно потрапляють у групу «ризик»? Яка тенденція прояву девіацій спостерігається протягом останніх років?

Комісія, що вивчає проблему дитячої бездоглядності (дітисироти, втікачі, безпритульні, діти вулиці, соціальні сироти і т. п.), з'ясує такі питання: де найбільш ймовірно можна зустріти бездоглядних дітей? Скільки приблизно бездоглядних дітей у вашому місті (районі, регіоні)? Які основні причини бездоглядності? Які можливі наслідки бездоглядності?

У контексті аналізу соціальних проблем регіону особливої уваги заслуговує проблема дітей-інвалідів. Тому створена із числа студентів комісія, яка вивчає цю проблему, може проаналізувати такі питання: скільки дітей-інвалідів проживають у нашому місті (районі, регіоні, країні)? Хто займається вирішенням проблем цієї категорії дітей? Які заклади для роботи з дітьми-інвалідами функціонують у нашому місті, селі, (районі, регіоні)? Аналіз функціонального поля їх діяльності?

Варто зауважити, що у процесі роботи можливим і доцільним є створення інших комісій, що зумовлено наявними потребами і проблемами регіону.

У процесі роботи над аналізом соціальних проблем регіону доцільно створити комісію, яка б вивчала діяльність соціальних установ, волонтерських об'єднань, громадських і релігійних організацій у контексті їх вирішення. Члени комісії наносять на карту регіону «сфери впливу» державних і громадських закладів, установ, громадських формувань, щоб пересвідчитись у дієвості і доступності їх діяльності, а також ознайомлюються із змістом, формами і методами їх роботи.

У процесі вивчення соціальних проблем регіону студенти, зазвичай, виявляють низку побічних, на перший погляд, другорядних проблем. Так, якщо у районі, де проживає велика кількість дітей-інвалідів, відсутні заклади для їх оздоровлення, навчання чи проведення дозвілля, то логічно постає питання, як реально можна поліпшити ситуацію. Якщо в ході аналізу ситуації виявиться, що у цьому регіоні спостерігається зростання чисельності молодих людей із явними ознаками залежності від наркотиків, алкоголю, то логічно виникає запитання, як цю тенденцію зменшити і що для цього потрібно конкретно зробити.

Упровадження рішення в практику. Після того, як експертні комісії доопрацюють і подадуть результати своїх досліджень, студенти спільно обговорюють їх і пропонують можливі варіанти їх вирішення. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і формування у них готовності до професійної діяльності особливо вагомим є етап розробки програми подальших дій. Наприклад, група студентів може розробити систему заходів роботи з дітьми-інвалідами і запропонувати його обласному чи міському центру соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді. Дослідження проявів девіантності в регіоні може дати початок громадському рухові за зниження рівня злочинності.

Зауважимо, що не обов'язковим є факт детальної розробки усіх виявлених проблем; достатньо вибрати одну-дві з них і прикласти максимум зусиль для розробки програми і технології їх вирішення. Так, у процесі таких досліджень, студенти інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка акцентували увагу працівників міського центру соціальних служб для молоді на необхідності більш серйозного підходу до вирішення проблеми безробіття серед молоді, організації її дозвілля, соціально-педагогічної роботи із соціальними сиротами та ін.

Варто пам'ятати, що чим більшою є територія, яка вивчається, тим менше можливостей для здійснення практичних програм дій на основі прийнятих рішень. Шансів поліпшити

соціальні умови в масштабах всієї країни значно менше, порівняно з певним аспектом життя села, міста. Району чи певного соціального прошарку. З іншого боку, зауважимо, що загальнонаціональні досягнення часто зароджувалися і отримували свій початок на місцевому рівні.

Цілком очевидним є факт, що для успішної реалізації ідеї пошуково-дослідницького навчання викладач має досконало володіти методами організації навчально-пізнавальної діяльності студентів і, особливо, дослідницькими методами. Виступаючи в ролі організатора навчання на пошуково-дослідницькій основі, в сучасних умовах викладач має скоріше виконувати функцію керівника і партнера, ніж джерела знань та готових істин. Для успішної реалізації ідеї підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи від викладача вимагається:

- тонко відчувати проблемність ситуації і вміти ставити перед студентами реальні, актуальні навчальні завдання;
- намагатися захопити, зацікавити їх проблемою і процесом її детального аналізу і дослідження способів її вирішення;
- стимулювати їх творче мислення;
- виконувати функцію координатора і партнера;
- у ході дослідження різноманітних аспектів проблеми допомагати окремим студентам і групам, уникаючи директивних прийомів;
- проявляти терпеливість до помилок, які студенти, зазвичай, допускають при спробі знайти власне рішення;
- пропонувати свою допомогу або адресувати до потрібних джерел інформації тільки у випадках, коли студент відчуває безнадійність свого пошуку;
- організовувати заходи для проведення позааудиторних (практичних) досліджень, зустрічей з представниками відповідних інстанцій для збору даних;
- надавати можливість робочим групам регулярно відчитуватися і обмінюватися думками;
- заохочувати критичне ставлення студентів до методики дослідження, пропозиції щодо поліпшення роботи і нових способів дослідження.

При появі ознак втрати у студентів інтересу до проблеми доцільно своєчасно завершувати дослідження і роботу з упродовження результатів дослідження в практику. Якщо у окремих студентів виникає бажання продовжувати працювати над проблемою на добровільних засадах, то дозволяти і допомагати їм це робити.

Проблема поєднання навчання дослідницького характеру з опорою на власний досвід студентів ставить педагогів перед дилемою. З точки зору викладачів досвід студентів часто є недостатнім для того, щоб служити відправною точкою при постановці завдань навчального дослідження. Проте значущість опори на досвід є занадто вагомою, щоб нею знехтувати заради «змісту предмету». Варто зауважити, що однією із доробок викладачів кафедри соціальної роботи інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка щодо використання дослідницького навчання у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників є вивчення проблем, пов'язаних з життєвими потребами та інтересами студентів. Досвід свідчить, що основними критеріями відбору проблем для навчальних занять із студентами є такі:

1. Проблеми мають бути підпорядковані ідеї професійного спрямування підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної роботи.
2. Проблеми мають відповідати потребам та інтересам конкретної групи студентів. Студенти мають брати участь у «відборі» навчальних проблем і у розробці плану дій і способів їх вирішення.
3. Обрана проблема має допускати вибір декількох способів її розв'язання, активізуючи тим самим механізм прийняття рішення.
4. Проблеми мають носити типовий характер для майбутньої діяльності студентів; одночасно вони мають бути достат-

ньо актуальними і вагомими, щоб спонукати зацікавленість студентів групи у їх розробці.

5. Проблеми, які обираються для аналізу і розв'язання, у реальному житті мають бути достатньо повторюваними.

6. При виборі проблеми важливо враховувати наявність необхідних матеріалів.

У процесі підготовки соціальних працівників викладачі кафедри часто використовують вивчення і аналіз студентами конкретних ситуацій. Існують декілька варіантів організації вивчення конкретних ситуацій і подання матеріалу учасникам. Серед них найбільш поширеними є такі:

- класичний розгорнутий (гарвардський) варіант;
- скорочений варіант;
- знятий фільм або відеоматеріал;
- випадок із життя;
- випадок, запропонований учасником;
- випадок, що виник у діалозі;
- аналіз прийнятого в певній ситуації рішення.

У процесі організації навчання на основі вивчення і аналізу ситуацій важливе значення має група, тому що ідеї, які виникають під час обговорення і запропоновані рішення, є результатом спільних зусиль.

Після подання фактів у групах проходить обговорення. Інколи доцільним є варіант початку обговорення ситуації малими групами, і лише згодом об'єднати всіх для загальногрупової дискусії. Можливим є варіант одночасного аналізу декількох ситуацій, за умови, якщо ці ситуації є схожими.

Керівник обговорення (зазвичай – це викладач, але можливим є варіант, коли у ролі ведучого виступає працівник соціальної установи або студент за умови належної його підготовки) має бути досвідченим, щоб уникнути низки типових помилок:

- не допускати в процесі дискусії домінування окремих учасників;
- учасники часто акцентують свою увагу на вирішенні питання, яке не працює на прийняття основного рішення;
- на питання, які часто виникають в ході обговорення ситуації, не завжди існує єдино правильна відповідь;

ції, не завжди існує єдино правильна відповідь;

- традиційне навчання, на жаль, не завжди спонукає студентів думати, тому з їх боку може виникнути супротив;

- вивчення конкретної ситуації вимагає багато часу, тому доцільно завчасно цей процес обмежувати часовими рамками.

Досвід організації навчання на основі вивчення конкретних ситуацій свідчить, що аналіз ситуації передбачає виокремлення і аналіз на стільки фактів, скільки ознак проблеми та її факторів. Важливим відправним моментом аналізу ситуації є постановка проблеми. У процесі пошукової діяльності увага педагога має бути звернена на висунення припущень і аналіз їх ефективності. Власне формулювання студентами припущень і служить запорукою проблемності. Аналіз і перевірка припущень передбачає висунення альтернативних рішень проблемної ситуації. Важливою умовою успішного використання методу аналізу ситуації є вимога розробки критеріїв вирішення проблем. Критеріями можуть виступати правила або вимоги до вибору найкращих із альтернатив. З одного боку критерії включають в себе перелік цих вимог, з іншого – їх формулювання передбачає обґрунтування самих вимог.

У організаційному плані важливу роль відіграють «студенти-менеджери» і «студенти-критики», яким викладач «відає» частину своїх управлінських функцій. Тим самим знімається дистанція між організатором навчального процесу і студентами, взаємодія між самими студентами сприятливо впливає на творчий характер вирішення проблеми.

Результати досвіду роботи викладачів кафедри інституту педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка свідчать, що орієнтація процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на навчання, яке ґрунтується на пошуковій, дослідницькій діяльності, ставить їх у позицію безпосереднього контакту із сферою майбутньої професійної діяльності. Таку модель навчання ми жодним чином не протиставляємо традиційній технології навчання, а обстоюємо позицію їх органічного поєднання.

Література і джерела

1. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М.В.Кларин. - М., 1994.
2. Пригожин А.И. Нововведения: стимулы и препятствия / А.И.Пригожин. - М., 1989.
3. Botkin J.W. No limits to learning / J.W.Botkin, M.Elmandra, M.Malitz - Oxford, 1979.
4. Naisbitt J. Mega-trends 2000 / J.Naisbitt, P.Aburdene // Towards developing new teacher competencies in response to mega-trends in curriculum reforms. – Bangkok, 1992.
5. Wagemans L. Principles in the use of experiential learning as a source of prior learning / L.Wagemans, F.Dochy //Distance Education. – 1992. –Vol. 12. –No.1.

В статье раскрыт опыт работы преподавателей кафедры социальной работы института педагогики и психологии Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка по внедрению инновационных технологий обучения будущих социальных работников. Проанализировано технологию построения процесса профессиональной подготовки будущих социальных работников на основе их привлечения к активной поисково-исследовательской деятельности с использованием их собственного жизненного опыта.

Ключевые слова: социальный работник, процесс обучения, процесс профессиональной подготовки, инновационные технологии обучения, готовность к профессиональной деятельности, поисково-исследовательская деятельность, собственный жизненный опыт.

The author of the article considers the experience of teachers of the department of social work of Pedagogical Psychological Faculty of Ternopil National University as to introduction of innovative technologies of studies. The author has analyzed the technology of construction the process of professional preparation of future social workers on the basis of their active searching-experience activity with the use of their own vital experience.

Key words: social worker, process of study, process of professional preparation, innovative technologies of studies, readiness to professional activity, searching-experience activity, own vital experience.